

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ, ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΩΝ ΜΕΣΩΝ ΚΑΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ:

«Μόρνα ένα υπερφυσικό τοπίο: Μνήμη και εγκατάλειψη»

«Morna a supernatural landscape: Memory and abandonment»

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑΣ: ΚΟΥΚΑΡΑ ΟΥΡΑΝΙΑ (ΑΜ 3819048)

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΟΣ: ΚΑΛΑΝΤΖΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

ΚΑΛΑΝΤΖΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ΠΕΝΤΑΖΟΥ ΙΟΥΛΙΑ, ΚΑΡΑΜΠΑ ΕΛΠΙΔΑ

ΒΟΛΟΣ

ΙΟΥΝΙΟΣ 2024

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους όσους συνέβαλαν στην εκπόνηση της πτυχιακής μου εργασίας. Η ολοκλήρωση της πτυχιακής αυτής εργασίας θα ήταν αδύνατη χωρίς την πολύτιμη υποστήριξη του Επίκουρου Καθηγητή του τμήματος Πολιτισμού Δημιουργικών Μέσων και Βιομηχανιών, κ. *Καλαντζή Κωνσταντίνο*. Του χρωστάω ένα μεγάλο ευχαριστώ για όλη τη βοήθεια που μου προσέφερε. Επιπλέον, έχω την ανάγκη να ευχαριστήσω τους ανθρώπους – *κατοίκους των Φωτεινών*, τον κ. Κατανά Λάζαρο, τον κ. Πίτσια Γιάννη, τον κ. Βαγγέλη και τον κύριο που έχει το καφενείο – για όλη την διάθεση που είχαν να συμβάλουν με τον τρόπο τους στην εργασία αυτή, το υπέροχο κλίμα αλλά και την εμπιστοσύνη που δημιουργήθηκε μεταξύ μας κατά την επίσκεψή μου στο χωριό τους. Τέλος, θέλω να ευχαριστήσω πολύ *την οικογένεια μου*, η οποία υπήρξε πάντα ένα ανεκτίμητο στήριγμα για εμένα και στην οποία οφείλω όλη τη διαδρομή των σπουδών μου, μέχρι σήμερα.

Περίληψη

Η παρούσα Πτυχιακή Εργασία εκπονήθηκε κατά την εαρινή ακαδημαϊκή περίοδο 2023-2024 ως τελική εργασία με σκοπό την απόκτηση του Πτυχίου του Τμήματος Πολιτισμού Δημιουργικών Μέσων και Βιομηχανιών. Η εργασία είναι ένα είδος εθνογραφικής επιτόπιας έρευνας και πραγματοποιήθηκε υπό την επίβλεψη του κ. Κωνσταντίνου Καλαντζή, καθηγητή του Τμήματος ΠΔΜΒ του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Αντικείμενο της εργασίας αποτελεί μια επιτόπια εθνογραφική έρευνα σε ένα εγκαταλελειμμένο χωριό στα Πιέρια Όρη, δίπλα από τον Όλυμπο, το οποίο παλιότερα ονομαζόταν Μόρνα. Σύμφωνα με τα λεγόμενα των κατοίκων, η Μόρνα πήρε το όνομά της από την τούρκικη λέξη «Μόρνο» που σήμαινε «σκοτεινός τόπος» καθώς βρισκόταν σε πλαγιά με πυκνή βλάστηση ξύλου οξιάς, για το οποίο, λέγεται ότι είναι το καλύτερο στον κόσμο, και έτσι κρυβόταν πολύ γρήγορα ήλιος προκαλώντας συσκότιση στο χωριό (σύμφωνα με τους ντόπιους). Παρόλα αυτά, σε μία δική μου έρευνα της λέξης αυτής ανακάλυψα ότι δεν έχει κάποιον ορισμό ως τούρκικη, αλλά αντιθέτως θα μπορούσε να προέρχεται από το λατινικό "mornus" το οποίο σημαίνει "σκοτεινός" ή "μουντός." Το 1926, οι κάτοικοι μετονόμασαν το χωριό από Μόρνα σε Σκοτεινά και έτσι σήμερα ο οικισμός ονομάζεται Σκοτεινά ή Μόρνα, ενώ αντίθετα το νέο χωριό όπου εγκαταστάθηκαν μετά την εγκατάλειψη, το ονόμασαν Φωτεινά επειδή υπήρχε περισσότερο φως.

Πιο συγκεκριμένα, σε αυτήν την εργασία, εξετάζονται οι «υπερφυσικές» ιστορίες που υπήρχαν και υπάρχουν ακόμα στο χωριό οι οποίες το παρουσιάζουν ως «στοιχειωμένο μέρος» μέχρι και σήμερα, το πώς βιώνουν οι κάτοικοι του νέου χωριού το νέο κύμα επισκεπτών του που έλκονται από το προφίλ του εγκαταλελειμένου τόπου, ενώ παράλληλα θα στραφούμε στη ματιά των πρώην κατοίκων του καθώς θα αναλύσουμε τις αφηγήσεις τους. Τέλος, σε συνδυασμό με τις απαντήσεις αυτές, αναλύονται θεωρίες σχετικά με τον χώρο, τον τόπο, το τοπίο, την εγκατάλειψη και την μνήμη.

Η έρευνα μου, αρχικά ξεκίνησε επηρεασμένη από την δουλειά του Κ. Καλαντζή στα Σφακιά της Κρήτης, από την οποία έμαθα τις διάφορες μεθόδους που χρησιμοποίησα κατά τη συνομιλία μου με τους ντόπιους ώστε να μου δώσουν τις κατάλληλες πληροφορίες για την έρευνά μου. Παρόλα αυτά στην πορεία η έρευνά μου φάνηκε να τείνει περισσότερο στην άλλη δουλειά του Κ. Καλαντζή όπου μιλάει για την Θηρασιά, την απομόνωση και την εγκατάλειψη. Έτσι στο κείμενό μου η Θηρασιά χρησιμοποιείται ως παράδειγμα σε ορισμένα

σημεία καθώς είναι βασισμένη στην καταγραφή και την ανάλυση δεδομένων μέσα από την παρατήρηση και την συνομιλία που επιτεύχθηκε όταν συνάντησα τους ντόπιους στο καφενείο του χωριού όπου συζητήσαμε. Μέσα από τη σκοπιά των κατοίκων θα θιχτούν ζητήματα μνήμης και εγκατάλειψης καθώς θα αναλυθούν παράλληλα και αναφορές σε ιστορίες των ίδιων με θέμα το υπερφυσικό. Κάποια από τα ερευνητικά ερωτήματα που υπάρχουν είναι τα εξής:

1. Πώς αντιλαμβάνονται οι παλιοί κάτοικοι την έννοια του χωριού ως «στοιχειωμένου» και ποια είναι η επίδραση αυτής της έννοιας στην προσωπική και κοινωνική τους ζωή;
2. Πώς η ιδέα των φαντασμάτων παράγει αντιλήψεις περί χώρου και παρελθόντος;
3. Πώς αντιλαμβάνονται οι ντόπιοι το ενδιαφέρον που εκδηλώνεται σήμερα από το ευρύτερο κοινό για το «στοιχειωμένο χωριό»;
4. Τι χωρικές εμπειρικές διαφορές παρατηρούμε ανάμεσα στους ντόπιους και τους επισκέπτες όσον αφορά τον τόπο;

Λέξεις κλειδιά: Εγκατάλειψη, Χώρος, Τόπος, Φαντάσματα, Υπερφυσικές ιστορίες, Στοιχειωμένο χωριό.

Υπεύθυνη Δήλωση

«Βεβαιώνω ότι είμαι συγγραφέας αυτής της πτυχιακής εργασίας, η οποία εκπονήθηκε σύμφωνα με τον Κανονισμό Εκπόνησης Πτυχιακής Εργασίας του ΤΠΔΜΒ»

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες	1
Περίληψη	2
Υπεύθυνη Δήλωση.....	4
Περιεχόμενα.....	5
1. Εισαγωγή	6
2. Χωρικές Τοποθετήσεις	8
2.1 Χώρος.....	8
2.2 Τόπος.....	10
2.3 Τοπίο	10
2.4 Ο χώρος, τόπος και τοπίο στο χωριό της Μόρνας	11
3. Μνήμη και Εγκατάλειψη	12
3.1 Μνήμη	12
3.2 Εγκατάλειψη.....	13
4. Ιστορικότητα.....	16
5. Ανάλυση Υπερφυσικών Φαινομένων.....	18
5.1 Θεωρίες Υπερφυσικών Ιστοριών	18
5.2 Ανάλυση Θεωριών στο Πεδίο Έρευνας.....	20
6. Συμπεράσματα.....	25
Βιβλιογραφία	26

1. Εισαγωγή

Σε αυτήν την πτυχιακή εργασία, λαμβάνοντας υπόψιν και μελετώντας την επιτόπια έρευνα του καθηγητή της σχολής μου Καλαντζή Κωνσταντίνου στα Σφακιά της Κρήτης, αποφάσισα να ερευνήσω το Πιερικό χωριό Μόρνα σε σχέση με τις «υπερφυσικές» ιστορίες που το χαρακτηρίζουν αλλά και με σκοπό να θίξω ζητήματα χώρου, τόπου, τοπίου, ιστορικότητας, εγκατάλειψης και μνήμης μέσα από βιβλιογραφική έρευνα αλλά και συνεντεύξεις στους πρώην κατοίκους του οικισμού.

Η Μόρνα είναι χτισμένη σε υψόμετρο 700 μέτρων. Βρίσκεται σε ένα φαράγγι με πλούσια βλάστηση, άφθονα νερά και άγρια φύση. Ακριβώς δίπλα από το χωριό περνάει το Μαυρονέρι όπου και καταλήγει στις όχθες του Θερμαϊκού. Δίπλα στην αριστερή όχθη του ποταμού είναι χτισμένα τα πέτρινα σπίτια της Μόρνας. Τα όμορφα αυτά πετρόκτιστα οικήματα φαίνονται από μακριά που κατηφορίζουν την πλαγιά στα Πιέρια Όρη, ανάμεσα στη μεγάλη χλωρίδα των δέντρων οξιάς. Τα σπίτια αυτά είναι ακατοίκητα από το 1965, όταν οι κάτοικοι εγκατέλειψαν το χωριό μέσα σε ένα βράδυ με σκοπό να αποκτήσουν ένα πιο εύκολα προσβάσιμο μέρος για καλλιέργεια αλλά και για τις άμεσες ανάγκες τους (γιατρούς, μαίες). Έτσι μέσα σε μία νύχτα εγκατέλειψαν το απομακρυσμένο παλιό χωριό και εγκαταστάθηκαν μόνιμα στο σημερινό χωριό που ονομάζεται Φωτεινά (επειδή το νέο χωριό είναι πιο εκτεθειμένο στον ήλιο και το φως σε σύγκριση με το παλιό χωριό), 20 χιλιόμετρα μακριά από την Κατερίνη

Η γεωγραφική θέση της Μόρνας από παλιά είχε στρατηγική και οικονομική σημασία, γιατί διαμέσου του φαραγγιού και του οικισμού διερχόταν ένας παλιός δρόμος που συνέδεε την Δυτική Μακεδονία με την Πιερία και της ακτές της, τις Αλυκές και το λιμάνι του Κίτρους (λεγόταν δρόμος του Αλατιού), διαμέσου του οποίου υπήρχε σύνδεση με τη Θεσσαλονίκη. Κοντά στο χωριό βρίσκεται ένα μονοκάμαρο γεφύρι, η «Καμάρα» η οποία χρησιμοποιείται μέχρι σήμερα για την διέλευση πεζών και ζώων.

Κατά τις εξιστορήσεις των ντόπιων, ακούσαμε ότι κατά την Οθωμανική περίοδο, η Μόρνα είχε περίπου τριάντα λιθόχτιστα σπίτια και οι κάτοικοί της ασχολούνταν με την γεωργία και την κτηνοτροφία. Πριν από τον πόλεμο, λειτουργούσε στο χωριό το εργοστάσιο ξυλείας το οποίο επεξεργαζόταν ξύλο οξιάς και απασχολούσε πάρα πολλούς κατοίκους μέχρι και το 1967 όταν και μεταφέρθηκε στο Λιτόχωρο. Η λέξη «Μόρνα», όπως μου ανέφεραν οι ντόπιοι, προέρχεται από την Τούρκικη λέξη «Μόρνο» που σημαίνει σκοτεινός τόπος. Παρόλα αυτά,

όταν έκανα μία γρήγορη έρευνα με σκοπό να δω αν όντως ισχύει αυτό, διαπίστωσα ότι στα τούρκικα η λέξη «Μόρνο» δεν αντιστοιχείται με κάποια τούρκικη ετυμολογία, αντιθέτως διαπίστωσα ότι ο όρος "Μόρνο" είναι πιο πιθανό να προέρχεται από το λατινικό "mornus" το οποίο σημαίνει "σκοτεινός" ή "μουντός."

Σύμφωνα με τις προφορικές ιστορίες που μου αφηγήθηκαν οι κάτοικοι κατά την επίσκεψή μου στο πεδίο, στις 15 Οκτωβρίου 1965, οι κάτοικοι εγκατέλειψαν τον παλιό οικισμό της Μόρνας, που είχε μετονομαστεί σε «Σκοτεινά», διότι η Μόρνα είναι χτισμένη στο βάθος της κοιλάδας του Αίσωπα, με μια πολύ πυκνή βλάστηση η οποία κάνει το πέρασμα του ηλίου από τη μια κορυφογραμμή στην άλλη πολύ σύντομο, με αποτέλεσμα να σκοτεινιάζει πολύ νωρίς, ειδικά την χειμερινή περίοδο. Μερικοί ακόμα λόγοι εγκατάλειψης του χωριού είναι ότι λόγω της κλίσης που είχε η πλαγιά εκεί, δεν μπορούσαν να καλλιεργήσουν εύκολα στις εκτάσεις του χωριού αλλά και το κλείσιμο του εργοστασίου που ήταν προγραμματισμένο να μετακομίσει δεν θα τους ευνοούσε διότι δεν θα υπήρχαν πλέον δουλειές. Επιπλέον στην συνομιλία που είχα με τους πρώην κατοίκους, μου αναφέρανε ότι δεν είχαν καθόλου γιατρό αλλά ούτε και μαίες «μαμή», επιπλέον η μετακίνηση από και προς το χωριό δεν ήταν εύκολη.

Υπάρχουν πολλές ιστορίες στη Μόρνα όπως για παράδειγμα μου είπαν οι ίδιοι οι ντόπιοι με καμάρι και θέλοντας να μου αποδείξουν την σπουδαιότητα του χωριού τους, «[Η θαλαμηγός του βασιλιά Όθωνα κατασκευάστηκε με ξύλα από το χωριό μας](#)». Επίσης άλλη μία ιστορία που μας αφηγήθηκαν είναι το Πέρασμα του Ξέρξη από το ποτάμι αλλά και οι «υπερφυσικές ιστορίες» με το μαλλιαρό χέρι και τα Γκολιαβούδια τα οποία θα αναλυθούν στη συνέχεια της εργασίας.

Σε αντίθεση με την κλασική ανθρωπολογική στρατηγική της ανωνυμίας, εγώ χρησιμοποιώ τα πραγματικά ονόματα των συνομιλητών μου διότι μετά από συνομιλία μαζί τους οι άνθρωποι θέλανε να φαίνονται και να αναγνωρίζονται στην εργασία πανεπιστημίου, καθώς οι ίδιοι τη θεωρούσαν ως κάτι πολύ σημαντικό και επίσημο ώστε να είναι μέρος της.

Κλείνοντας την εισαγωγή, κάτι που αξίζει να σημειωθεί σε αυτό το σημείο, είναι πως παρότι στην έρευνά μου περίμενα να συζητήσουμε με τους ντόπιους πιο πολύ για το θέμα των τουριστών, υπήρχε μια αδιαφορία και μία απαξίωση, θα έλεγε κανείς, προς τους

τουρίστες, καθώς τελικά πιο πολύ οι ίδιοι δίνανε έμφαση ο κάθε ένας στο δικό του βίωμα, την αφήγηση των ιστοριών του χωριού αλλά και των προσωπικών τους εμπειριών.

2. Χωρικές Τοποθετήσεις

2.1 Χώρος

Οι Hodder και Orton (1976), μας αναφέρουν μια «νέα» εναλλακτική προσέγγιση στη γεωγραφία που χρησιμοποίησε μαθηματικά εργαλεία για να αναλύσει τον χώρο με νέο τρόπο προσπαθώντας έτσι να μας δείξει την «τριβή» και τον αντίκτυπο του χώρου στις ανθρώπινες υποθέσεις. (Tilley 2012: 219)

Όπως στην γεωγραφία, έτσι και στην δικιά μας ανθρωπολογική περίπτωση, ο **χώρος**, σύμφωνα με αυτή την εναλλακτική θεώρηση, συμμετέχει στην κοινωνική δράση. Έτσι, με βάση αυτήν την αντίληψη, εμπλέκεται ενεργά με συμβάντα και δραστηριότητες οι οποίες άμα δεν υπήρχαν, θα ήταν αδύνατο ακόμα και να υπάρξει ο ίδιος ο χώρος. Η ζωή διαφόρων κοινωνιών, κοινωνικών ομάδων και ατόμων τοποθετούνται σε διαφορετικούς χώρους. Αυτοί οι χώροι αναπαράγονται ή μεταβάλλονται λόγω των διάφορων δραστηριοτήτων που έχει κάθε άτομο ή κοινωνική ομάδα μέσα σε αυτούς.

Ο κοινωνικός χώρος, αντί να έχει πάντα την ίδια μορφή, οργανώνεται από τις διαφορετικές ανθρώπινες εμπειρίες και συνδέσεις των ανθρώπων αλλά κυρίως οργανώνεται από συγκεκριμένα συμφραζόμενα με σκοπό την δημιουργία νοημάτων. Η ιδιαιτερότητα ενός τόπου, παίζει σημαντικό ρόλο ώστε να κατανοήσουμε με μεγαλύτερη ευκολία την σημασία του. Με αυτόν τον τρόπο, στα νοήματα του χώρου υπάρχει πάντα η υποκειμενική διάσταση έτσι άμα τα αποκόψουμε από τους κόσμους όπου έχουν δημιουργηθεί και ζούνε οι κοινωνικοί δρώντες, δεν θα μπορούν να κατανοηθούν. Μέσα από τις σχέσεις μεταξύ ανθρώπων και χώρων, προκύπτει η σχεσιακή σημασία μέσα στον ίδιο τον χώρο. (Tilley 2012: 219)

- Τί είναι ο χώρος;

Αυτό εξαρτάται από το ποιος τον βιώνει και πώς. Η 'χωρική εμπειρία' σχετίζεται άμεσα με την εξουσία η οποία με τη σειρά της σχετίζεται με το φύλο την ηλικία την κοινωνική θέση και τις σχέσεις που έχει ο καθένας μας με άλλους ανθρώπους. Καθώς ο χώρος μπορεί να

εννοηθεί και να τον βιώσει ο κάθε άνθρωπος με διάφορους τρόπους, δημιουργεί ένα αντιφατικό μέσο στο οποίο τα άτομα τόσο ασκούν όσο είναι και δέκτες της δράσης. Η χωρική εμπειρία μπορεί να έχει διάφορους χρόνους λόγω του ότι οι χώροι δημιουργούνται ξανά, μεταβάλλονται ή ανασχηματίζονται σε σχέση με προγενέστερους χώρους που δημιουργήθηκαν στο παρελθόν. Έτσι οι χώροι έχουν την πιο άμεση σχέση με τη δημιουργία βιογραφιών αλλά και κοινωνικών σχέσεων. (Tille 2012: 219-220)

Η φαινομενολογία, εκφράζεται από στοχαστές που συχνά υιοθετούν απόψεις που έχουν τόσο έντονες αποκλίσεις όσο και αντιφάσεις μεταξύ τους. Σε όλες τις φαινομενολογικές προσεγγίσεις, το βασικό ζήτημα είναι το υποκείμενο και το πώς αυτό κατανοεί, βιώνει και περιγράφει καταστάσεις και πράγματα. Η φαινομενολογία γενικότερα, μας δείχνει την σχέση του 'είναι' με το 'είναι μέσα στον κόσμο'. Μας παρουσιάζει το βιωμένο από μέσα (στην περίπτωση μας οι ντόπιοι) έναντι της περιγραφής και αναπαράστασης από έξω (φωτογραφίες και βίντεο του διαδικτύου). Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να δημιουργείται ένα χάσμα και μία απόσταση στον χώρο. Ο ορισμός του ανθρώπου είναι να δημιουργεί αυτήν την απόσταση αλλά και να προσπαθεί να την γεφυρώσει με διάφορα μέσα όπως για παράδειγμα μέσω της αισθητηριακής αντίληψης (όραση, ακοή, αφή), σωματικών κινήσεων αλλά και μέσω συστημάτων πίστης, λήψης αποφάσεων, ενθύμησης και αξιολόγησης. (Tilley 2012: 220-221)

Σύμφωνα με τον Heidegger, «οι χώροι αποκτούν την ουσιαστική ύπαρξή τους μέσα από τοποθεσίες και όχι από το 'χώρο'» (Heidegger 1972: 332, στο Tilley, 2012: 221)

Όσον αφορά τον τρόπο ύπαρξης σε έναν χώρο, οι αισθήσεις είναι αυτές που μας εκδηλώνουν την βασική συμμετοχή του σώματος σε αυτόν. Σύμφωνα με τον Merleau-Ponty, «η συναισθηματική αντίληψη αποτελεί τον κανόνα, ενώ εμείς δεν έχουμε επίγνωσή της επειδή απλώς και μόνο η επιστημονική γνώση μετατοπίζει το κέντρο βάρους της εμπειρίας. Ως εκ τούτου, έχουμε ξεμάθει πως να βλέπουμε, να ακούμε και γενικά να αισθανόμαστε, προκειμένου να συνάγουμε από τη σωματική οργάνωσή μας και από τον κόσμο εκείνο που αναμένεται από εμάς να δούμε, να ακούσουμε και να αισθανθούμε» (Merleau-Ponty 1962, στο Tilley, 2012: 223).

2.2 Τόπος

Οποιαδήποτε παρατήρηση του σώματος μέσα σε έναν τόπο χρειάζεται μια κιναισθητική¹ προσέγγιση. Όταν ένα σώμα κινείται, πάει να πει ότι είναι γεμάτο με κιναισθησία (κιναισθησία = κινώ + αισθάνομαι = αντιλαμβάνομαι), έτσι εξετάζεται η θέση, η στάση και η κίνηση του σώματος σε σχέση με τις υλικές μορφές και το πώς αυτές τοποθετούνται μέσα σε έναν **τόπο**. (Tilley 2012: 224)

Όπως μας ανέδειξε ο Heidegger, εάν πάρουμε το ανθρώπινο σώμα ως σημείο αναφοράς στο οποίο επικεντρώνεται η αντίληψη ενός εξανθρωπισμένου κόσμου και θεμελιώνεται το κοινωνικό *είναι* σε όσα δεν είναι ανθρωπογενή, μας παροτρύνουν να αρχίσουμε να σκεφτόμαστε με έναν νέο τρόπο την *σχέση του ανθρώπου με το τοπίο*. Έτσι διαμορφώνουμε έναν **τόπο** για το *είναι* όπου η τοπογραφία και η φυσιογραφία της γης και της σκέψης εξακολουθούν να είναι διακριτές ενώ ταυτόχρονα αλληλεπιδρούν ως «*διανοητό τοπίο*», ως χωρικοποίηση του *είναι*. (Tilley 2012: 225)

«Αν ο χώρος επιτρέπει την κίνηση, ο τόπος είναι σε παύση» (Taun, Y.-F. 1977: 6, στο Tilley 2012: 225)

2.3 Τοπίο

Το **τοπίο** για τους ντόπιους, θα έλεγε κανείς ότι λειτουργεί σαν μορφή διαμεσολάβησης κατά την οποία οι εμπειρίες τους ριζώνουν στις αντικειμενοποιημένες μορφές των προγονικών μεταμορφώσεων ενώ η ανθρώπινη υποκειμενικότητα γίνεται μέρος της γης. Υποκείμενο και αντικείμενο δημιουργούν έναν μόνιμο δεσμό, δίνοντας μία αίσθηση ηθικής και κοινωνικής ευταξίας. (Tilley 2012: 235)

Οι Denis Cosgrove και Stephen Daniels (1988) περιγράφουν το τοπίο ως: «μια πολιτισμική εικόνα, έναν απεικονιστικό τρόπο αναπαράστασης, δόμησης ή συμβολισμού του φυσικού περιγύρου». Τα τοπία είναι δημιουργημένες εικόνες που διαβάζονται (παρόμοια με λεκτικά ή μη λεκτικά κείμενα). Καθώς ο Raymond Williams (1973) υποστηρίζει ότι η εικόνα του τοπίου χρειάζεται αποστασιοποίηση και παρατήρηση, ο Cosgrove έρχεται να εξαιρέσει τις αρετές του τοπίου ως έννοιας και εικόνας λέγοντας ότι το τοπίο συνδέει την ανθρωπογεωγραφία με τη φύση, αναδεικνύοντας την ομορφιά και την ασχήμια, τη χαρά και

¹ Με τον όρο «κιναισθητικός» υποδηλώνονται τα αποτελέσματα της σχέσης των υλικών μορφών με το ανθρώπινο σώμα, την ισορροπία, την προσπάθεια, την στάση και τις χειρονομίες του.

την οδύνη, και τη σχέση μας με το περιβάλλον μέσω της συνείδησης και της τεχνικής. (Tilley 2012: 235-236)

2.4 Ο χώρος, τόπος και τοπίο στο χωριό της Μόρνας

Στην δική μου έρευνα στο χωριό της Μόρνας, με βάση τη θεώρηση του Tilley, μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι η Μόρνα έχει διάφορα νοήματα ως χώρος ανάλογα με τις διαφορετικές εμπειρίες κάθε ανθρώπου που είτε έχει ζήσει, είτε έχει βιώσει κάποια συμβάντα ή καταστάσεις εκεί και ανάλογα με τη χρονική περίοδο. Σε κάθε περίπτωση, η χωρική εμπειρία για τον κάθε άνθρωπο στο συγκεκριμένο χωριό είναι διαφορετική. Για παράδειγμα, μέσω των συνεντεύξεων που έγιναν στους πρώην κατοίκους της Μόρνας, μπορούμε να δούμε ότι γι' αυτούς το χωριό ήταν κάτι το 'οικείο' διότι ήταν το σπίτι τους έως και το 1965 όταν και εγκαταλείφθηκε. Καθώς μου περιέγραφαν την ζωή τους στο παλιό χωριό, μπορούσα να διακρίνω με ευκολία την χαρά και την συγκίνηση που τους προκαλούσε η εξιστόρηση των αναμνήσεών τους από την Μόρνα. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι εκείνη τη στιγμή κατά κάποιον τρόπο αναβίωναν και οι ίδιοι τις ιστορίες τους καθώς μου τις περιέγραφαν. Αντίθετα, για κάποιον επισκέπτη σήμερα (όπως ήμουν εγώ η ίδια όταν επισκέφτηκα το παλιό χωριό), που θα πάει εκεί για τις υπερφυσικές ιστορίες που υπάρχουν, η Μόρνα μπορεί να προσδιοριστεί εντελώς διαφορετικά ως χώρος. Ο επισκέπτης πηγαίνει στην Μόρνα προϋδασμένος και ψάχνοντας να αντικρίσει κάτι το υπερφυσικό αγνοώντας την πλευρά της ζωής στο χωριό. Έτσι δεν βλέπει σε καμία περίπτωση τα σπίτια και το περιβάλλον εκεί ως χωριό που κουβαλάει εκατοντάδες ανθρώπινες ιστορίες σε αντίθεση με την ματιά που τα βλέπουν οι ντόπιοι, που είναι εξοικειωμένοι με το περιβάλλον του χωριού, όταν το επισκέπτονται. Όταν, μάλιστα, ρώτησα τους ντόπιους για τους επισκέπτες της Μόρνας σήμερα, με σκοπό να δω την άποψη τους γι' αυτούς, το μόνο που μου είπαν με ένα ύφος τόσο χιουμοριστικό και χαρούμενο όσο παράλληλα και απογοητευτικό, ήταν ότι: «Εμάς μας βολεύει γιατί κάνουν διαφήμιση το χωριό μας». Μέσα από αυτό αλλά και τον τρόπο που το είπαν, θέλανε να μου δείξουν ότι από τη μία πλευρά είναι χαρούμενοι που το χωριό τους έχει τέτοια απήχηση στο κοινό, αλλά όμως από την άλλη, όλο αυτό το ενδιαφέρον προκαλείται περισσότερο από τις ιστορίες φαντασμάτων και όχι τόσο για την φυσική ομορφιά του χωριού και τις αληθινές ανθρώπινες ιστορίες που κουβαλάει.

Σύμφωνα με την αναφορά του Hammond στην φαινομενολογία, τα δύο υποκείμενα στη συγκεκριμένη περίπτωση -ο ντόπιος και ο επισκέπτης- κατανοούν, βιώνουν και περιγράφουν

καταστάσεις και πράγματα με τελείως διαφορετικό τρόπο. Αυτό συμβαίνει επειδή ο ντόπιος μας περιγράφει την εμπειρία του με μια ματιά εκ των έσω, ενώ αντίθετα ο επισκέπτης ξεχωρίζει τον εαυτό του από αυτόν. (Hammond 1991). Με αυτόν τον τρόπο, αντιλαμβανόμαστε πόσο διαφορετικές μπορεί να είναι οι χωρικές εμπειρίες σήμερα, μιλώντας για τον ίδιο τόπο, σε ίδιες ή διαφορετικές χρονικές στιγμές, χρησιμοποιώντας όμως το τοπίο ως διαμεσολαβητή ώστε να ενταχθούν οι εμπειρίες των κατοίκων στις ‘άψυχες’ εικόνες του χωριού που διαδίδουν οι επισκέπτες.

3. Μνήμη και Εγκατάλειψη

3.1 Μνήμη

Η μνήμη, πέρα από το γεγονός ότι ενώνει τις κοινωνικές επιστήμες με την κοινωνική Λαογραφία, την ανθρωπολογία, την ιστορία και την ψυχολογία, για έναν ερευνητή χρησιμεύει και ως «εργαλείο κ πεδίο έρευνας, μέσον και στόχο της μελέτης του» (Θεολόγου, 2007). Μέσω της μνήμης ανακαλούνται αναμνήσεις από βιώματα, ύστερα από κοινωνικά και πολιτισμικά γεγονότα που έχουν συμβεί στο παρελθόν. Η μνήμη στο έργο του Θεολόγου (2007) θεωρείται σαν κάτι ζωντανό, σε αντίθεση με την ιστορία η οποία είναι κάτι κατασκευασμένο. Είναι από μόνη της ένα είδος ζωής αφού καταφέρνει και κρατάει ενωμένες τις κοινωνίες (η λεγόμενη «κοινωνική μνήμη»). Με τη βοήθεια της μνήμης καταφέρνει και εξελίσσεται το παρελθόν σε παρόν και έπειτα σε μέλλον.

Λόγω του ότι η μνήμη παρότι πολλές φορές είναι συλλογική, μπορεί ταυτόχρονα να είναι και ατομική υπόθεση καθώς έχει να κάνει με το τί βιώνει ο κάθε άνθρωπος ξεχωριστά. Έτσι θα μπορούσε να θεωρηθεί αυτό-βιογραφική αφήγηση καθώς με αυτόν τον τρόπο θα αιτιολογήσει και τις τότε επιλογές του και παράλληλα θα εκδηλώσει τις κοινωνικές παραμέτρους που πιθανότατα να τον επηρέασαν ή ίσως και να τον εμπόδισαν τότε, δίνοντάς του την ευκαιρία αυτών των επιλογών που τελικά έκανε. (Θεολόγου 2007).

Ο Paul Connerton στο βιβλίο του «How Societies Remember» (Πώς θυμούνται οι κοινωνίες), εξετάζει πώς οι κοινωνίες θυμούνται, και όχι μόνο τα άτομα (Connerton 1989). Οι κοινωνικές δομές και οι μηχανισμοί παίζουν κρίσιμο ρόλο στη διατήρηση της μνήμης σε επίπεδο κοινωνικού συνόλου. Η επανάληψη μέσω τελετουργικών, η οργανωμένη αφήγηση μέσω μύθων και ιστορικών παραδόσεων, και οι χώροι μνήμης όπως τα μνημεία, συμβάλλουν

στη συνεχή ανανέωση και διατήρηση της κοινωνικής μνήμης. Μέσω αυτών των μηχανισμών, οι κοινωνίες διατηρούν την ταυτότητά τους, μεταβιβάζοντας ιστορικά γεγονότα, παραδόσεις και αξίες στις μελλοντικές γενιές.

Από επιστημονικής άποψης, ‘μνήμη’ είναι ένα είδος ιδιότητας του νευρικού μας συστήματος, κατά την οποία ο εγκέφαλός μας λαμβάνει πληροφορίες τις οποίες μπορεί να συγκρατήσει από πολύ μικρό έως και πολύ μεγάλο διάστημα. Αυτές οι πληροφορίες, προέρχονται από διάφορες εμπειρίες που ζούμε και με αυτόν τον τρόπο ορίζεται και η συμπεριφορά μας. (Παπαθεοδωρόπουλος 2015)

Στην έρευνά μου, χρησιμοποίησα την μνήμη σαν εργαλείο (βλ. Θεολόγου) διαπιστώνοντας έτσι ότι παίζει τον σημαντικότερο ρόλο σε μία, τέτοιου είδους, μελέτη. Μέσω της συζήτησής μου με τους ντόπιους, φέραμε το παρελθόν στο παρόν και αναβιώσαμε όλοι μαζί κάποιες στιγμές από τη ζωή τους στη Μόρνα. Αυτό το πέτυχαμε χρησιμοποιώντας τόσο την αυτό-βιογραφική αφήγηση, κατά την οποία ο κάθε ένας από αυτούς μου περιέγραφε τις δικές τους εμπειρίες στο χωρίο λέγοντάς μου ταυτόχρονα και την προσωπική του άποψη περί φαντασμάτων για το εάν και κατά πόσο τα πιστεύει, όσο και την κοινωνική μνήμη η οποία είχε ως αποτέλεσμα την οργανωμένη αφήγηση των υπερφυσικών ιστοριών του χωριού τους.

3.2 Εγκατάλειψη

Ο John Bowlby, στη θεωρία της προσκόλλησης, αναφέρεται στην εγκατάλειψη ενός τόπου ως ένα σημαντικό γεγονός που επηρεάζει την ανθρώπινη ψυχολογία και συναισθηματική ανάπτυξη. Βασίζει την θεωρία του στην ιδέα ότι οι άνθρωποι έχουν την τάση να αναπτύσσουν στενές σχέσεις με σημαντικά περιβάλλοντα και πρόσωπα στη ζωή τους, και η απώλεια αυτών των περιβαλλόντων μπορεί να έχει σημαντικές επιπτώσεις στην ψυχολογική και συναισθηματική τους ευημερία. Πιο συγκεκριμένα, η εγκατάλειψη ενός τόπου μπορεί να προκαλέσει αίσθημα απώλειας, ανασφάλειας και άγχους. Η απώλεια αυτή μπορεί να επηρεάσει την αίσθηση ταυτότητας και την αυτοεκτίμηση του ατόμου, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνεται τον εαυτό του σε σχέση με το περιβάλλον του. Επιπλέον, η εγκατάλειψη ενός τόπου μπορεί να δημιουργήσει ανάγκη για αναζήτηση σταθερότητας και ασφάλειας σε άλλα περιβάλλοντα. (Bowlby 1958)

Αντίστοιχα, ο Καλαντζής στο «Modernity as Cure and Poison», εξετάζει το νησί της «Θηρασιάς», το οποίο βρίσκεται σχεδόν ένα μίλι από το νησί της Σαντορίνης. Στην έρευνά του μιλάει με τους ντόπιους κατοίκους της Θηρασιάς θίγοντας το ζήτημα της νεωτερικότητας καθώς οι κάτοικοι αναφέρουν την εγκατάλειψή τους ως απόκλιση από την Δυτική νεωτερικότητα, ενώ ταυτόχρονα βιώνουν την νεωτερικότητα κοντινών τόπων όπως η Σαντορίνη σαν επιβάρυνση και αναστάτωση. (Kalantzis 2020: 356). Οι ίδιοι, χρησιμοποιούν την λέξη «φαρμάκι» για να αναφερθούν στις πολυάσχολες μεγαλουπόλεις και τους τουριστικούς προορισμούς, ενώ αντίστοιχα χρησιμοποιούν τη λέξη «φάρμακο» χαρακτηρίζοντας έτσι τον τουρισμό στο δικό τους νησί. Η «ησυχία» συνήθως είναι μία επιθυμητή κατάσταση κυρίως για τους ανθρώπους που ζουν σε πολυάσχολες μεγαλουπόλεις. Για τους ντόπιους όμως η έννοια της ησυχίας πλέον συνδυάζεται με τον όρο «ερημική» ησυχία καθιστώντας έτσι την ευχάριστη, για τους τουρίστες, ησυχία σε κάτι λιγότερο επιθυμητό για τους μόνιμους κατοίκους. Έτσι το «φάρμακο» της ησυχίας μπορεί να μετατραπεί σε «φαρμάκι» (Kalantzis 2020). Ο ερευνητής, παρατηρεί στα λεγόμενα των ντόπιων ότι η επιβίωση στο νησί είναι μία συνεχής πρόκληση, σε αντίθεση με τις ανέσεις που παρέχει το αστικό περιβάλλον, έτσι προκύπτει μια εικόνα της αλλαγής των κοινοτήτων από την αυτάρκη ζωή στην εξάρτηση από εισαγόμενα αγαθά και τον τουρισμό. Η έλλειψη υποδομών, η αισθητική εγκατάλειψη και η απουσία δυτικών προτύπων επιβεβαιώνουν την εικόνα μιας κοινότητας που έχει μείνει πίσω στον χρόνο. Ωστόσο, οι ίδιοι οι ντόπιοι διαρκώς αναρωτιούνται εάν η ιδιαιτερότητα του νησιού θα μπορούσε να βοηθήσει ως προς την ανάπτυξή του, ενώ παράλληλα όμως δεν είναι σίγουροι αν αυτό θα ήταν κάτι καλό.

Όπως στη Θηρασιά, έτσι και στη Μόρνα, η φύση και η ησυχία είναι δύο έννοιες που χαρακτηρίζουν το χωριό. Η Μόρνα λίγα χιλιόμετρα μόνο μακριά από την θορυβώδη και εκσυγχρονισμένη πόλη της Κατερίνης, θα μπορούσε να πει κανείς ότι θυμίζει την αντίθεση Θηρασιάς – Σαντορίνης, και όπως μου είπαν χαρακτηριστικά οι ντόπιοι στην συζήτησή μας: «Τελικά δεν ξέρουμε αν ήταν καλά που φύγαμε από τη Μόρνα». Σύμφωνα με τους πρώην κατοίκους, όταν ζούσαν στο παλιό χωριό, παρότι είχαν την ιδανική ησυχία και ηρεμία και η μόνη «φασαρία» ήταν που περνούσε από εκεί «ο δρόμος του αλατιού»², το χωριό ήταν πολύ απομονωμένο. Οι κάτοικοι εκεί δεν μπορούσαν να πάρουν εύκολα τα αγαθά που τους

² Δρόμος του αλατιού λεγόταν ένας παλιός δρόμος που διερχόταν διαμέσου του φαραγγιού και του οικισμού και συνέδεε την Δυτική Μακεδονία με την Πιερία και της ακτές της, τις Αλυκές και το λιμάνι του Κίτρου, μέσω του οποίου υπήρχε σύνδεση με τη Θεσσαλονίκη.

έλειπαν καθώς όπως μας είπαν η μετακίνηση από και προς το χωριό ήταν πολύ δύσκολη. Επιπλέον δεν είχαν καθόλου γιατρούς ή μαία (μαμή).

Το 1946 ο δήμος («για να τους βοηθήσει») τους έστειλε να μετακομίσουν στην Περίσταση Περίας³. Εκεί ζήσανε 3-4 χρόνια αλλά δεν τους άρεσε καθόλου. Όπως μου είπαν οι ίδιοι, είχαν μάθει στο χωριό και επίσης είχε έλος (πυκνή βλάστηση), στο οποίο οφείλονταν τα πολλά κουνούπια, δεν μπορούσαν να καλλιεργήσουν λόγω της βλάστησης. Επιπλέον άλλος ένας λόγος που τους ξύπνησε αναμνήσεις και αναπόλησαν ξανά τη ζωή στη Μόρνα, καθώς μου εξιστορούσαν, ήταν όπως είπαν χαρακτηριστικά ότι: «[Στη Μόρνα είχαμε καθαρό κρύο νερό](#)». Έτσι παράτησαν την Περίσταση και επέστρεψαν πίσω στη Μόρνα.

Στις 15 Οκτωβρίου 1965, οι κάτοικοι αποφασισμένοι να πάρουν την κατάσταση στα χέρια τους είχαν οργανώσει ήδη ένα μελετημένο σχέδιο και εκείνο το βράδυ ανέλαβαν δράση, καθώς ήξεραν ότι εκείνη την ημέρα θα είχε κάποιον εορτασμό στο Λιτόχωρο αλλά και την επόμενη μέρα θα ήταν η απελευθέρωση της Κατερίνης και αστυνομία θα ήταν όλη εκεί. Έτσι πήραν την μεγάλη απόφαση να [εγκαταλείψουν](#) το χωριό τους και να καταπατήσουν την «δημόσια έκταση» η οποία άνηκε όμως στο μοναστήρι Πέτρας – Ολύμπου με σκοπό την μόνιμη εγκατάστασή τους εκεί. Επειδή όπως μας είπαν δεν μπορείς μόνος σου να κάνεις «κατάληψη» σε έναν χώρο, πήγανε όλοι μαζί. Έτσι το πρωί υπήρχαν στημένες 100-150 παράγκες/καλύβες. Όπως μας είπαν χαρακτηριστικά: [«Ποιον να κλείσουν μέσα; Δεν μπορούν να κλείσουν ένα χωριό μέσα!»](#) (αναφερόμενοι στην φυλακή, με χιούμορ και ευχαρίστηση στο ύφος τους). Από τότε και μετά το 1969 άρχισε να χτίζεται το νέο χωριό, στο μέρος που εγκαταστάθηκαν εκείνη τη νύχτα. Αφού εγκαταστάθηκαν στο νέο χωριό για τα καλά, τους υποσχέθηκαν χωράφια καθώς υπήρχε πολύς χώρος κοντά στο νέο χωριό αλλά μέχρι και σήμερα έγιναν ελάχιστες προσπάθειες για να καθαρίσει το μέρος από τα πουρνάρια: [«Πλέον το πήραμε απόφαση, δεν υπάρχουν χωράφια»](#).

Στο τέλος αυτής της κουβέντας τους ρώτησα που θα ήθελαν σήμερα να ζούνε, στο παλιό ή στο νέο χωριό; Εκεί οι απόψεις διίσταντο και άρχισαν έναν διάλογο μεταξύ τους προσπαθώντας να πείσουν ο ένας τον άλλος για την διαφορετική τους άποψη. Τα πιο συχνά αντιφατικά επιχειρήματα που χρησιμοποιούσαν ήταν ότι: στα Φωτεινά έχουν καλύτερη πρόσβαση από δρόμο με ασφαλτό, όλες τις παροχές που χρειάζονται, αλλά στη Μόρνα έχει περισσότερη ησυχία, περισσότερη φύση και περισσότερες αναμνήσεις. Αυτές οι αντίθετες απόψεις μας επιστρέφουν στο παράδειγμα της έρευνας του Καλαντζή στο νησί της

³ Η Περίσταση είναι ένας οικισμός 3 χιλιομέτρων από το κέντρο της Κατερίνης.

Θηρασιάς, καθώς από την μία πλευρά κάποιοι κάτοικοι αντιμετωπίζουν την ησυχία της Μόρνας σαν πρόβλημα και αιτία εγκατάλειψης, ενώ παράλληλα κάποιοι άλλοι την επιζητούν, παρουσιάζοντάς την ως κάτι επιθυμητό. Από το ύφος των ντόπιων που υπερασπίζονταν το επιχείρημα της ησυχίας στη Μόρνα, μπορούμε εύκολα να παρατηρήσουμε ότι υπάρχει έμμεσα το αίσθημα της νοσταλγίας στα λεγόμενα τους, χωρίς όμως να το θίξουν ξεκάθαρα και να το παρουσιάσουν ως επιχείρημα μέσα στη διαφωνία. Παρόλα αυτά, κάποια από τα σπίτια στη Μόρνα ακόμα τα κατοικούν κάποιοι ιδιοκτήτες ανά περιόδους είτε το χειμώνα, είτε το καλοκαίρι για να «ησυχάζουν» χρησιμοποιώντας τα ως εξοχικά.

Οι εξιστορήσεις και οι μνήμες που αναβίωσαν οι πρώην κάτοικοι της Μόρνας κατά τις περιγραφές τους, προκάλεσαν λίγη συγκίνηση αλλά και απογοήτευση στον 80χρονο συνομιλητή μου, κύριο Λάζαρο, ο οποίος είχε ζήσει το παλιό χωριό περισσότερα χρόνια, καθώς αρκετές φορές έκλεινε τις εξιστορήσεις του λέγοντας την φράση: «...Δεν βαριέσαι...».

Όλες αυτές οι αφηγήσεις μας φέρνουν το παρελθόν στο παρόν, κάνοντάς μας κομμάτι του. Με αυτόν τον τρόπο παρατηρούμε το *πως θυμάται η κοινωνία* της Μόρνας, μεταβιβάζοντάς μας το ιστορικό γεγονός της εγκατάλειψης του χωριού τους και μοιράζοντας μαζί μας τις προσωπικές τους εμπειρίες. Επιπλέον, παρόλο που αυτές οι μνήμες τους θυμίζουν την κοινή τους απόφαση ως χωριό να συνεργαστούν παίρνοντας την κατάσταση στα χέρια τους και να το εγκαταλείψουν με σκοπό να διεκδικήσουν οι ίδιοι ένα νέο κομμάτι γης, πιο εύχρηστο και πιο εύκολα προσβάσιμο, εν τέλει μέχρι και σήμερα υπάρχουν ενδοιασμοί για το αν τελικά αυτή τους η απόφαση ήταν η καλύτερη επιλογή.

4. Ιστορικότητα

Η έννοια της "ιστορικότητας" ("historicity") σπάνια εμφανίζεται στην καθημερινή αγγλική γλώσσα. Σε ένα σεμινάριο Ιστορίας, όμως, μπορεί κανείς να την ακούσει να χρησιμοποιείται για να θέσει το ερώτημα εάν ένα συγκεκριμένο γεγονός πραγματικά συνέβη στο παρελθόν. (Hirsch & Stewart 2005: 261)

Σε πιο γενικό επίπεδο, για τους Stewart και Hirsch η ιστορικότητα βρίσκεται σε όλους και σε όλα, ακόμα και αν αυτή δεν έχει ακόμα ανακαλυφθεί σε αυτά. Οι ιστορικές καταστάσεις επηρεάζουν τις ιστορικές περιγραφές κάνοντας έτσι την ιστορικότητα να είναι μια δυναμική

κοινωνική κατάσταση ανοικτή σε εθνογραφική έρευνα. Οι Stewart και Hirsch στο κείμενό τους μιλάνε για το πώς οι κοινωνίες βιώνουν το ιστορικό παρελθόν τους, και πώς από αυτή τη βίωση χτίζουν ταυτότητες στο παρόν.

Συνοψίζοντας, η χρήση της "ιστορικότητας" επισημαίνει τις συνδέσεις μεταξύ παρελθόντος, παρόντος και μέλλοντος χωρίς την υπόθεση ότι τα γεγονότα ή ο χρόνος είναι μια γραμμή μεταξύ γεγονότων που "προστίθενται" στην ιστορία. Ενώ η "ιστορία" απομονώνει το παρελθόν σαν κάτι που έγινε και τελείωσε τότε, η ιστορικότητα επικεντρώνεται στον πολύπλοκο χρονικό συνδυασμό παρελθόντος-παρόντος-μέλλοντος. Η ιστορικότητα, στην εκδοχή μας, αφορά την συνεχή κοινωνική παραγωγή αναφορών σχετικά με παρελθοντικά και μελλοντικά γεγονότα. (Hirsch & Stewart 2005: 261-263)

Κατά την επίσκεψη και συνέντευξή μου στους πρώην κατοίκους της Μόρνας, με το που τους περιέγραψα αρχικά την επιθυμία μου να μάθω πληροφορίες για το παλιό τους χωριό κατάλαβαν αμέσως τι ήθελα να ακούσω. Στην αρχή ξεκίνησαν με γενικές πληροφορίες του χωριού, γρήγορα όμως έφεραν αυτοβούλως στην συζήτηση τις υπερφυσικές ιστορίες του και το πώς τις έχει ζήσει ο καθένας από αυτούς. Αυτό συνέβη λόγω του ότι το χωριό από παλιά είχε πολλές ιστορίες περί φαντασμάτων. Αυτές οι ιστορίες ακολουθούν το χωριό μέχρι και σήμερα γεγονός που το χαρακτηρίζει πλέον και του έχει δώσει αυτή την μεγάλη αναγνωρισιμότητα. Σκοπός μου ήταν αντιμετωπίσω το παρελθόν και το χώρο σαν διαστάσεις της κοινωνικής ανθρώπινης δράσης με έντονο το υποκειμενικό στοιχείο της κοινωνικής εμπειρίας.

Από τα λεγόμενά τους οι κάτοικοι, μου έδωσαν να καταλάβω ότι ενώ φοβόντουσαν να κυκλοφορούνε το βράδυ στο χωριό για να μην τους πιάσουν τα «Γκολιαβούδια» ή το «Μαλλιαρό χέρι» (δυο από τις πιο δημοφιλείς ιστορίες σήμερα), σήμερα ο κόσμος πηγαίνει οικειοθελώς και με μεγάλη προθυμία για να περάσει ένα βράδυ στο εγκαταλειμμένο πλέον χωριό με σκοπό να δει τις υπερφυσικές ιστορίες να παίρνουν σάρκα και οστά. Με αυτόν τον τρόπο, σύμφωνα με τα λεγόμενα των Stewart και Hirsch, η ιστορικότητα «αγγίζοντας» το παρελθόν μας συνδέει στο παρόν και το μέλλον: Οι επισκέπτες δηλαδή, χρησιμοποιούν αυτήν την κοινωνική κατάσταση των υπερφυσικών ιστοριών για να συνδεθούν με το παρελθόν της Μόρνας και τα φαντάσματα της (τα οποία έρχονται μέχρι σήμερα), χτίζοντας έτσι την ταυτότητα του παρόντος η οποία είναι το «στοιχειωμένο χωριό».

5. Ανάλυση Υπερφυσικών Φαινομένων

5.1 Θεωρίες Υπερφυσικών Ιστοριών

Οι θρύλοι και οι προφορικές παραδόσεις που δημιούργησαν οι άνθρωποι πριν και αμέσως μετά τον ελληνικό πόλεμο της ανεξαρτησίας μιλούσαν για πνεύματα και φαντάσματα που κυνηγούν τοποθεσίες με ερείπια, κρύβονται σε αρχαία γλυπτά, σπηλιές και αγάλματα και βλέπονται ή ακούγονται τις ώρες όταν πέφτει το σκοτάδι. (Γιαλούρη 2014)

Οι κοινωνικές επιστήμες προσφέρουν διάφορα παραδείγματα που δείχνουν ότι η πίστη σε φαντάσματα και πνεύματα δεν είναι απλώς μία μοντέρνα δεισιδαιμονία, αλλά είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο που είναι εξίσου αδιαχώριστο από τη σύγχρονη κοινωνική ζωή. Έτσι για να μελετήσει κανείς την κοινωνική ζωή πρέπει να αντιμετωπίσει τις απόκοσμες πτυχές της. Στη μελέτη του για τα στοιχειωμένα σπίτια, ο Daniel Miller ερμηνεύει τα φαντάσματα ως τη δύναμη των σπιτιών που πηγάζει από τη μακροζωία τους (η ιστορία των σπιτιών που εκτείνεται πέρα από την παροδική ζωή των ενοίκων τους). Η μακροζωία των σπιτιών και η σύνδεση τους με διάφορες ζωές, αισθήματα και εμπειρίες, τους επιτρέπει να ζουν ανεξάρτητα από τους κατοίκους οι οποίοι παρεμβαίνουν σε αυτά ορίζοντας τα. (Miller 2001, στο Γιαλούρη 2014: 168)

Η άποψη του Miller για τα στοιχειωμένα σπίτια αναδεικνύει την δύναμη της ιστορίας και είναι ένα θέμα που έχει εμπνεύσει διάφορους μελετητές που ήθελαν να τονίσουν τη στοιχειωμένη παρουσία του παρελθόντος. Σε αντίθεση με άλλους συγγραφείς που αντιμετωπίζουν τα φαντάσματα ως ιστορικές μεταφορές, ο Miller υπογραμμίζει τις καθημερινές υλικές εκδηλώσεις τους, τη δυναμική εμπλοκή του υλικού κόσμου στη δημιουργία κοινωνικών και πολιτισμικών μορφών, καθώς και το ρευστό σύνορο μεταξύ αντικειμένων και υποκειμένων, του υλικού και του ανθρώπου (Miller, 2001, στο Γιαλούρη 2014: 168)

Τα φαντάσματα μπορεί να στοιχειώσουν όχι μόνο σπίτια αλλά και πόλεις. Στο βιβλίο «The new Berlin» η Karen Till (2005) μας παρουσιάζει τους τρόπους με τους οποίους οι κάτοικοι του μεταπολεμικού Βερολίνου δημιούργησαν μέρη μνήμης που να τους θυμίζουν τα φαντάσματα που στοιχειώνουν τη σύγχρονη κοινωνία. Αυτά τα μέρη μνήμης ενθαρρύνουν τους κατοίκους του Βερολίνου να αντιμετωπίσουν τα φαντάσματα ενός σκοτεινού εθνικού παρελθόντος προτρέποντάς τα να απελευθερωθούν δίνοντάς τους χωρική μορφή. (Till 2005, στο Γιαλούρη 2014: 168)

Από την άλλη πλευρά, ο φιλόσοφος Μπερτράντ Ράσελ στο έργο του «Η Ιστορία της Δυτικής φιλοσοφίας» (A History of Western Philosophy), αναφέρεται κυρίως στην σημασία των ηθών και των εξιστορήσεων για την ανθρώπινη κουλτούρα. Ο Ράσελ επισημαίνει ότι αυτές οι ιστορίες απεικονίζουν συχνά τους φόβους και τις ανησυχίες της κοινότητας αναδεικνύοντας έτσι κάποιες πτυχές του ανθρώπινου πνεύματος και των πολιτισμικών πιέσεων. Επιπλέον αναφέρει ότι αυτές ιστορίες μπορούν να λειτουργήσουν και ως μέσο για την εκδήλωση των προσωπικών φόβων και την αντιμετώπιση τους ενώ παράλληλα είναι και ένας τρόπος να διατηρηθούν οι παραδόσεις και η κοινωνική συνοχή. Γενικότερα, οι τρομακτικές ιστορίες μπορούν να λειτουργήσουν ως ένα μέσο για την κατανόηση της ανθρώπινης φύσης και της κοινωνικής δυναμικής. (Bertrand 1945)

Ο Charles Stewart, στο κείμενό του «Ηγεμονισμός ή Ορθολογισμός; Η θέση του υπερφυσικού στη σύγχρονη Ελλάδα», αναφέρεται στον όρο «υπερφυσικό» για να μιλήσει για το σύνολο των έμψυχων δυνάμεων που δεν μπορούν να γίνουν κατανοητές με όρους φυσικού αιτίου ή αιτιατού. Επισημαίνει την οντότητα του Θεού ως το τελειότερο υπερφυσικό παράδειγμα. Μας αναφέρει επίσης ότι από τον 19^ο έως και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, οι αναφορές στο υπερφυσικό προέρχονται κυρίως από τις αγροτικές ή τις πολύ απομονωμένες περιοχές της Ελλάδας. Ο Stewart υποστηρίζει ότι το υπερφυσικό λειτουργεί ως χαρακτηριστικό των κοινωνικών ομάδων και πρέπει να εξετάζεται ως υφολογικό στοιχείο (με βάση τον Bourdieu 1984). (Stewart 1993:157)

Τον 19^ο αιώνα, η ελληνική κοινωνία είχε ταξικές διακρίσεις. Η μορφωμένη αστική τάξη θεωρούσε την αγροτική ως «αμαθή» καθώς ασχολούταν με τις παραδόσεις στις οποίες συμπεριλαμβανόντουσαν και οι υπερφυσικές δυνάμεις. Γι' αυτό τον λόγο, έννοιες όπως «υπερφυσικό» και «πρόληψη», μπορούσαν να κατανοηθούν και να οριστούν μόνο από κάποιον που είχε σαφείς αντιλήψεις για το «φυσικό» και το καθαυτό θρησκευτικό. Η αναγνώριση και η καταγραφή των «υπερφυσικών δοξασιών», είναι μέρος της κοινωνικής εκπαίδευσης, η οποία διαμορφώνει διακριτές κοινωνικές ομάδες με διαφορετικές εξουσίες. Η επιθυμία για γνώση μπορεί να έχει μια επιθετική και βίαιη πλευρά, καθώς τοποθετεί κάποιους σε κυρίαρχη θέση έναντι άλλων που παραμένουν αμαθείς. (Stewart 1993: 171)

Από τις αρχές έως και τα τέλη του 20^{ου} αιώνα, οι ανθρωπολόγοι (και φιλόσοφοι) προσπαθούσαν να εξηγήσουν πως το μυαλό μπορεί να υποστηρίξει δύο διαφορετικούς τρόπους σκέψης. Στην Ελλάδα, οι μορφωμένοι άνθρωποι τείνουν να δημιουργούν μια συνθήκη απόρριψης του υπερφυσικού ως αμάθειας. Έτσι σε πολλές περιπτώσεις, οι

υπερφυσικές εξηγήσεις δεν απορρίπτονται μέσω λογικών επιχειρημάτων, αλλά απορρίπτονται συναισθηματικά ώστε να μην φανεί το χαμηλό επίπεδο μόρφωσης του ατόμου. Για παράδειγμα, στις αγροτικές περιοχές, οι υπερφυσικές εξηγήσεις μπορεί να θεωρούνται αποτέλεσμα κατωτερότητας και να πρέπει να απορρίπτεται ώστε να αποφευχθεί η γελοιοποίηση. (Stewart 1993: 173)

Πολλές παραδοσιακές υπερφυσικές ιστορίες περνάνε από γενιά σε γενιά και φτάνουν μέχρι και σήμερα όπως για παράδειγμα οι ιστορίες με φαντάσματα ή νεράιδες. Μαζί όμως με τις ιστορίες, η σύγχρονη εποχή υιοθετεί και αρκετές από τις ονομασίες των υπερφυσικών ιστοριών, χρησιμοποιώντας τις πλέον μεταφορικά στα αστικά φαινόμενα, λόγω χάρη η ονομασία «δράκος». (Stewart 1993: 179)

5.2 Ανάλυση Θεωριών στο Πεδίο Έρευνας

Στην περίπτωση του χωριού της Μόρνας, οι κάτοικοι κατά τη συζήτησή μας, υποστήριζαν ότι όταν έμεναν ακόμα στο παλιό χωριό, οι γονείς τους, τους έλεγαν ως παιδιά διάφορες υπερφυσικές ιστορίες για το χωριό τους. Όπως μου είπαν οι ίδιοι, ακόμα και σήμερα δεν γνωρίζουν αν οι γονείς τους τότε πίστευαν πράγματι στις υπερφυσικές ιστορίες ή αν αυτό ήταν μία στρατηγική των γονέων με σκοπό τον εκφοβισμό των παιδιών. Παρόλα αυτά, όπως ειπώθηκε στη συνομιλία μας, τους ντόπιους πλέον τους **«βολεύει γιατί έτσι κάνουν διαφήμιση και το χωριό»**. Οι δυο επικρατέστερες είναι οι ιστορίες για το «μαλλιαρό χέρι» και η ιστορία με τα «Γκολιαβούδια»⁴. Για το μαλλιαρό χέρι κατά την συνέντευξη, οι πρώην κάτοικοι μου είπαν πως τους έλεγαν τότε ότι σε ένα συγκεκριμένο σημείο έβγαινε το μαλλιαρό χέρι! **«...Μαλλιαρό χέρι! Τριχωτό και τα λοιπά.. Άμα σε πιάσει.. θα σε κάνει, θα σε ράνει..!»** (κύριος Γιάννης)

Από την περιγραφή του ο κύριος Γιάννης φαινόταν ότι το έλεγε με χιουμοριστικό και κοροϊδευτικό τρόπο θυμίζοντας μας τα λεγόμενα του Stewart περί κοινωνικής θέσεως, αμαθών και μορφωμένων. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι με τον χιουμοριστικό ύφος που περιέγραψε το μαλλιαρό χέρι, προσπάθησε κατά κάποιον τρόπο να μας δείξει την σκέψη του και να μας αποδείξει το επίπεδο μόρφωσής του ξεχωρίζοντας τον εαυτό του από τους παλιούς κατοίκους οι οποίοι πίστευαν τις υπερφυσικές ιστορίες, ίσως επειδή είχε στο μυαλό

⁴ Η λέξη Γκολιαβούδια προέρχεται από την λέξη Γκόλιαβος που σημαίνει γυμνός. Παρότι ο όρος αυτός έχει την προέλευσή του από την Δυτική Μακεδονία, αρκετές φορές μπορεί να τον ακούσουμε να λέγεται και σε χωριά της Κεντρικής Μακεδονίας.

του την δική μου μόρφωση, καθώς τους είχα ενημερώσει ότι βρισκόμουν εκεί για εργασία του πανεπιστημίου. Στη συνέχεια αναφέρθηκε στα Γκολιαβούδια λέγοντας ότι σε ένα μικρό ρέμα βγαίνουν τα Γκολιαβούδια. «Μωρά παιδιά γυμνά που γελάνε, γελάνε, γελάνε, σε τρελαίνουν με το γέλιο τους και προσπαθούν.. να σε πιάσουν, να σε.. καταβροχθίσουν, να σε κατασπαράξουν..». (κύριος Γιάννης)

Καθώς τους ρώτησα εάν ισχύει η φήμη ότι οι κάτοικοι δεν έβγαιναν από τα σπίτια τους μέχρι να βγει ο ήλιος (βλ. Γιαλούρη 2014), μου είπαν ότι εν μέρει ίσχυε αυτό διότι όσο πιο πολύ τους έλεγαν αυτές τις ιστορίες, τόσο πιο πολύ άρχιζαν να τους μπαίνει η ιδέα και ο φόβος ότι είναι αληθινές, «Πες πες πες σου γίνεται ιδέα μετά, άμα είσαι και μικρός κιόλας εύκολα πιστεύεις διάφορα» (κύριος Γιάννης)

Σε συνέχεια της ίδιας κουβέντας, άρχισαν να μου εξιστορούν διάφορες δικές τους ιστορίες και εμπειρίες που είχαν με βάση τις «ιστορίες φαντασμάτων» (όπως τις ανέφεραν αρχικά). Ο κύριος Λάζαρος μας μίλησε για τα εφηβικά του χρόνια λέγοντας ότι η εφηβική του ζωή, «Ούτε νύχτα ούτε ξενύχτα». Έβγαινε όλο το βράδυ έξω και το πρωί γύριζε σπίτι «Και από δω και από εκεί, και στα Γκολιαβούδια και στο χέρι, δεν έχω δει τίποτα. Εφηβική ζωή! Τρέχαμε αφηρημένα, κατάλαβες; ...Δεν βαριέσαι..». Εκείνη τη στιγμή από το ύφος και τον τόνο της φωνής του φάνηκε ξεκάθαρα ότι του είχαν έρθει πολλές μνήμες στο μυαλό με μία αίσθηση αναπόλησης της εφηβικής του ηλικίας στη Μόρνα.

Ο κύριος Γιάννης από την άλλη πλευρά μας εξιστόρησε ένα γεγονός που συνέβη στη μητέρα του:

«Ψέμα το ένα ψέμα το άλλο, εγώ αφού συγχωρέθηκε η μάνα μου, ..συγχωρέθηκε η μάνα μου, μου είχε πει μια ιστορία, ζούσαμε και σε ένα αυλάκι εκεί το ρέμα που ήταν εκεί, και με είπε το είδε η μάνα μου αυτό.. τώρα η φαντασία της ήταν.. Ούτε τουαλέτες υπήρχαν τότε ούτε τίποτα, έβγαινες έξω για την ανάγκη σου. Και εκείνη την ώρα που τελείωνε την ανάγκη της η μάνα μου, φώναξαν αυτά τα λεγόμενα Γκολιαβούδια «Αχ! Δεν σε προλάβουμε!».. Αυτό μου το είπε η μάνα μου. Τώρα πόσο αληθεύει, πού να ξες..» (κύριος Γιάννης)

Σε αυτό το σημείο αστειεύτηκε ο συγχωριανός του, ο κύριος Λάζαρος, προκαλώντας γέλιο και αλλάζοντας το «μυστήριο κλίμα» που δημιουργήθηκε περί φαντασμάτων, λέγοντας: «Μπορεί να ήταν και καμιά γυναίκα από δίπλα» (κύριος Λάζαρος)

Έτσι δημιουργήθηκε ένας διάλογος μεταξύ των συγχωριανών. Εκείνη την στιγμή, ένας άλλος κύριος (ο κύριος Βαγγέλης) που καθόταν σε παραδιπλανό τραπέζι και άκουγε την κουβέντα μας, έστριψε την καρέκλα του προς το μέρος μας και πήρε θέση στην συζήτηση:

«Ναι, αλλά έπαθε κανένας κακό τίποτα;» (κύριος Βαγγέλης)

«Όχι τίποτα, είδανε ναι αλλά δεν έπαθαν κακό. Αλλά να ακούσει τέτοια σκηνικά, άκουσαν πολλοί» (κύριος Γιάννης)

«Εγώ πιστεύω η φαντασία είναι. Η φαντασία του καθενός είναι» (κύριος Βαγγέλης)

Και συνέχισε ο κύριος Λάζαρος εξιστορώντας μας μια δικιά του εμπειρία αρχίζοντας με την φράση «Δεν έχω δει τίποτα» ξεκαθαρίζοντας έτσι την άποψη του εξ αρχής, ώστε να μην υπάρξει καμία πιθανότητα να σκεφτούμε ότι θα μπορούσε να πιστεύει κάτι από αυτά. Όπως μας είπε, όλη τη νύχτα περνούσε το ρέμα αλλά ένα βράδυ:

«έπρεπε να περάσω ένα ρέμα να πάρω κάτι πράγματα και να πάω πάλι εκεί. Νύχτα!. Είχα ένα φαναράκι και πάω μέχρι εκεί δεν ήταν μακριά 50 μέτρα είναι. Στον γυρισμό, μέχρι να πάρω τα πράγματα δεν έκανα.. 5 λεπτά.. Και γυρνώντας ακούω ένα θόρυβο! Τι γίνεται λέω;! Να πάω λες εκεί; Θα πάω! 10 μέτρα από εκεί που ήμουνα ήταν ένα ρέμα που είχε νερό... Ε τί ήτανε λέτε;... Ένας γάιδαρος έπινε νερό και δάγκωνε τη βατσινιά φραπ κρουπ! ...Α! Εσύ είσαι λέω!»

Έτσι γίνονται οι μύθοι. Απλά θέλω να σου πω, αν δεν πήγαινα να δω θα έλεγα πω πω πω κάτι υπάρχει εκεί. Κι όμως! (κύριος Λάζαρος)

Με αυτόν τον τρόπο ο κύριος Λάζαρος χρησιμοποιώντας την εμπειρία του, προσπάθησε να μας πείσει ότι οι υπερφυσικές ιστορίες που υπάρχουν δεν αληθεύουν. Στη συνέχεια άρχισε ένας διάλογος μεταξύ των ντόπιων προσπαθώντας μεταξύ τους να εξηγήσουν γιατί υπάρχουν αυτές οι υπερφυσικές ιστορίες συζητώντας διάφορα συμβάντα που είτε τους έχουν συμβεί είτε έχουν ακούσει από άλλους. Εν τέλει κατέληξαν όλοι μαζί στο συμπέρασμα ότι μόνο αυτοί που φοβόντουσαν τα έχουν δει, όπως μου είπαν χαρακτηριστικά: «Αυτοί που φοβόταν τα έχουν δει, αυτοί που δεν φοβόταν, δεν έχουν δει τίποτα!»

Όταν τους ανέφερα ότι θέλω να ανέβω με τους φίλους μου στο παλιό χωριό για να το δούμε και να βγάλουμε φωτογραφίες, τότε αστειεύτηκαν λέγοντάς μου:

«Να μην πάτε νύχτα και βρείτε τα Γκολιαβούδια!»

Σήμερα, η νοοτροπία του ότι όσοι πιστεύουν σε υπερφυσικές δυνάμεις και φαντάσματα είναι «αμαθείς» και προέρχονται από αγροτικές κοινωνίες, δεν ισχύει πλέον. Αυτό συμβαίνει διότι οι εποχές αλλάζουν και πλέον οι άνθρωποι είτε είναι πιο μορφωμένοι και ψάχνουν για *επιστημονικά συμπεράσματα* είτε δεν είναι τόσο αφελής και ψάχνουν να βρουν *λογικές εξηγήσεις* (όπως για παράδειγμα στην ιστορία του κύριου Λάζαρου με το τον γάιδαρο). Επιπλέον, ακριβώς επειδή η εποχή και οι συνθήκες στις οποίες ζούμε σήμερα οι ντόπιοι έχουν αλλάξει, βλέπουν τις ιστορίες τους με μια πιο ρεαλιστική ματιά, ενώ πλέον δεν έχουν την ανάγκη των προφορικών ιστοριών που είχαν εκείνα τα χρόνια. Παρόλα αυτά, ακόμα και σήμερα, οι συνομιλητές μου παρόλο που προσπάθησαν να με πείσουν ότι μάλλον οι ιστορίες φαντασμάτων δεν είναι αληθινές δεν μου είπαν ποτέ άμεσα και ξεκάθαρα ότι δεν τις πιστεύουν. Έτσι, μπορούμε να καταλάβουμε ότι ενώ οι ίδιοι προσπαθούν να εκσυγχρονίσουν τις σκέψεις και τις αντιλήψεις τους, σε μία άκρη του μυαλού τους πάντα θα υπάρχει η σκέψη ότι όλα αυτά είναι αληθινά. Σε αυτό οφείλεται εν μέρη και η εμπειρία τους, καθώς όλες αυτές οι ιδέες περί φαντασμάτων διεκδικούν ένα μέρος στο μυαλό τους από όταν ήταν ακόμα παιδιά.

Η ιδέα του εγκαταλελειμμένου χωριού, των φαντασμάτων αλλά και το γενικό μυστήριο του τόπου, τραβάει την προσοχή και το ενδιαφέρον του κόσμου προτρέποντάς τους είτε να το επισκεφτούν, είτε ακόμα και να διανυκτερεύσουν στη Μόρνα μέσα σε αυτοσχέδιες σκηνές με σκοπό να δούνε τα φαντάσματα τη νύχτα. Στο διαδίκτυο υπάρχουν πολλά βίντεο τραβηγμένα από ομάδες ατόμων που πήγαν εκεί με σκοπό να δούνε τα φαντάσματα και τις υπερφυσικές ιστορίες με τα μάτια τους. Όταν ρώτησα τους ντόπιους για τους τουρίστες που επισκέπτονται το χωριό για να δούνε τα φαντάσματα, δεν φάνηκε να τους συγκινεί ιδιαίτερα αυτό το γεγονός λέγοντάς μου (όπως προαναφέρθηκε σε προηγούμενες ενότητες) ότι απλά τους βολεύει γιατί διαφημίζουν το χωριό.

Πάνω σε αυτό το κομμάτι, προσπάθησα να εφαρμόσω την μέθοδο photo-elicitation του John Collier, κατά την οποία ο ερευνητής χρησιμοποιεί φωτογραφικό/οπτικοακουστικό υλικό με σκοπό να δημιουργήσει αισθήσεις που είναι πιο ζωντανές και να βγάλει μηνύες και κουβέντα μέσα από αυτό για πράγματα που ενδεχομένως δεν συζητιούνται τόσο εύκολα. (Καλαντζής). Έτσι, είχα σκοπό να δείξω στους ντόπιους κάποια από αυτά τα ερασιτεχνικά βίντεο του διαδικτύου αλλά με ξάφνιασε ο καφετζής του καφενείου, που πρόλαβε και έβαλε στην τηλεόραση του χωριού ένα βίντεο από κάποιους μηχανόβιους επισκέπτες της Μόρνας που πήγαν στο παλιό χωριό όχι για να δούνε τα φαντάσματα (όπως κάνουν οι περισσότεροι), αλλά για να θαυμάσουν την ομορφιά του χωριού (βλ. Εικόνα 1). Κατά τη διάρκεια του

βίντεο, οι ντόπιοι όλο υπερηφάνεια και ενθουσιασμό περιέγραφαν τα κτήρια και το περιβάλλον του παλιού τους χωριού προσπαθώντας να μου εξηγήσουν λεπτομερώς την διαδρομή μέσα στο χωριό, σταματώντας το βίντεο ανά διαστήματα και σχολιάζοντας το πού βγάζει ο κάθε δρόμος που βλέπουμε στο βίντεο. Έτσι αφήσαμε πίσω τα φαντάσματα και καταλήξαμε όλοι μαζί στο συμπέρασμα ότι η Μόρνα είναι ένας πανέμορφος προορισμός για να επισκεφτεί κανείς.

Κλείνοντας, οι ντόπιοι στην συνομιλία που είχαμε, μου ανέφεραν ότι λόγω αυτού του ενδιαφέροντος από την πλευρά του κόσμου προς το παλιό τους χωριό, σκέφτονται να αρχίσουν να οργανώνουν τουριστικές εκδρομές στη Μόρνα, όπου θα ξεναγούν τον κόσμο και θα τους αφηγούνται την ιστορία του τόπου μέσα από τα μάτια τους, όπως την έχουν βιώσει οι ίδιοι και προφανώς θα συμπεριλαμβάνουν και τα φαντάσματα γιατί όπως χαρακτηριστικά μου είπαν: τα φαντάσματα *«είναι κομμάτι της ζωής μας»*.

Εικόνα 1. Φωτογραφία τραβηγμένη τη στιγμή που ο καφετζής μας έβαλε να δούμε ένα βίντεο από μηχανόβιους που επισκέφτηκαν τη Μόρνα - Οι ντόπιοι ταυτόχρονα περιγράφουν ότι βλέπουν.

6. Συμπεράσματα

Από την έρευνα που πραγματοποιήθηκε στο χωριό της Μόρνας, μπορούμε πλέον να βγάλουμε τα απαραίτητα συμπεράσματα για την απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων που τέθηκαν εξ αρχής. Οι ανθρώπινες δραστηριότητες αποτυπώνονται στο τοπίο μετατρέποντάς το σε οικείο τόπο ο οποίος παίζει σημαντικό ρόλο στη ζωή των ανθρώπων. Τις περισσότερες φορές, άνθρωποι δένονται με ένα τόπο κάνοντάς τον δικό τους και δημιουργώντας εμπειρίες μέσα σε αυτόν. Έτσι στη σημερινή εποχή οι άνθρωποι συναντιούνται με την ιστορία τους, φέρνοντας το παρελθόν στο παρόν. Οι τόποι και η μετακίνηση από τον έναν στον άλλον σχετίζονται στενά με το σχηματισμό των προσωπικών βιογραφιών, έτσι οι τόποι αποκτούν ιστορία χάρη στις ενέργειες και τα συμβάντα που σημειώθηκαν εκεί. Οι μνήμες σε ένα τοπίο διαμορφώνουν συνεχώς την αίσθηση του τόπου όποιος δεν μπορεί ποτέ να είναι ολόιδιος για δεύτερη φορά. (Tilley, 2012, σ.237-238).

Για τους κατοίκους του χωριού της Μόρνας, το «στοιχειωμένο χωριό» αποτελεί ένα οικείο μέρος που τους προκαλεί πολλές μνήμες και τον αναβιώνουν σε κάθε τους αφήγηση, έχουν ενωθεί μαζί του και έχουν βιώσει σε αυτό εμπειρίες σε κάθε ηλικία της ζωής τους. Στην έρευνα αυτή, παρατηρούμε ότι ενώ τους αρέσει να μιλάνε γι' αυτό και είναι χαρούμενοι που είναι διάσημο το χωριό τους, παράλληλα έχουν ανάμεικτα συναισθήματα για την ιδέα των φαντασμάτων που τραβάνε τα φώτα της δημοσιότητας και το ενδιαφέρον του κόσμου, με αποτέλεσμα να επισκιάζονται η ομορφιά και οι ανθρώπινες ιστορίες που κουβαλάει. Όπως και να έχει, τα φαντάσματα κατέχουν και αυτά τον δικό τους χώρο όχι μόνο μέσα στο χωριό αλλά και μέσα στις μνήμες και τις εμπειρίες αυτών των ανθρώπων. Γι' αυτούς πλέον, η έννοια των «φαντασμάτων» και του «στοιχειωμένου» έχει γίνει ένας οικείος όρος για τον οποίο θα συζητήσουν, θα εξιστορήσουν αλλά και θα αστευτούν με μεγάλη ευκολία (καθώς πλέον οι πιο πολλοί δεν τα πιστεύουν και έχουν δημιουργήσει λογικές εξηγήσεις τόσο γι' αυτά, όσο και για τον λόγο ύπαρξής τους). Από τα λεγόμενά τους, διακρίνουμε ένα στοιχείο αμφιταλάντευσης για το αν πιστεύουν ή δεν πιστεύουν στις ιστορίες φαντασμάτων χωρίς όμως να δίνουν μία συγκεκριμένη και ξεκάθαρη απάντηση σε αυτό το ερώτημα. Αυτό έρχεται σε αντίθεση με τον Stewart ο οποίος αναφέρει ότι οι υπερφυσικές αντιλήψεις, στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα, δεν ταιριάζουν με το νέο μοντέλο μοντέρνου κράτους και έτσι στιγματίζονται σαν «ανόητες αντιλήψεις» με αποτέλεσμα οι άνθρωποι να ξεριζώνουν αυτά

τα πιστεύω τους χαρακτηρίζοντάς τα ως ανοησίες. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι ίδιοι οι ντόπιοι, κάθε φορά που μιλάνε για το παλιό χωριό, αυτόματα η κουβέντα πάει και στο κομμάτι της εγκατάλειψής του, καθιστώντας έτσι το «στοιχειωμένο χωριό» και την «εγκατάλειψη» ως δύο αλληλένδετους όρους. Αντίθετα οι επισκέπτες της Μόρνας, βιώνουν το χωριό με έναν εντελώς διαφορετικό τρόπο. Εστιάζουν την προσοχή τους κυρίως στα φαντάσματα των υπερφυσικών ιστοριών παραμελώντας έτσι τις αληθινές ανθρώπινες ιστορίες που μπορεί να τους αφηγηθεί το ίδιο το χωριό. Παρόλα αυτά, και οι δύο περιπτώσεις μας παρουσιάζουν δύο εντελώς διαφορετικές χωρικές εμπειρίες, προσεγγίζοντας τον ίδιο τόπο καταφέροντας όμως να αφηγούνται τόσο διαφορετικές εμπειρίες.

Βιβλιογραφία

- Γιαλούρη, Ελεάνα. 2014. «Possessing Antiquity: Reconnecting to the Past in a Greek Present». Στον τόμο Τζιόβας, Δημήτρης. 2014. «Re-imagining the Past: Antiquity and Modern Greek Culture»
- Θεολόγου, Κωνσταντίνος. 2007. «Η αξία της Μνήμης για μια κοινωνία».
- Καλαντζής, Κωνσταντίνος. «Φωνές, Ονόματα, Μπαλώματα: Φωτογραφία, Αποικιοποίηση και Εθνογραφία με το Αρχείο της Νέλλης στα Σφακιά», στον τόμο Nelly, μουσείο Μπενάκη, υπό έκδοση.
- Παπαθεοδωρόπουλος, Κωνσταντίνος. 2015. «Έννοιες στην Επιστήμη της Μνήμης: Σύνοψη Ανάλυση Εννοιών, Φαινομένων και Μηχανισμών».
- Bertrand, Russell. 1945. «History of western philosophy».
- Bowlby, John. 1958. « Η θεωρία της προσκόλλησης».
- Cosgrove, Denis. 1989. «Geography is everywhere: Culture and Symbolism in Human Landscapes». Στο Gregory, Derek – Walford, Rex. 1989. «Horizons in Human Geography»
- Cosgrove, Denis., Daniels, Stephen. 1988. «Introduction: Iconography and Landscape». Στο Cosgrove, Denis - Daniels, Stephen. 1989. «The Iconography of Landscape»
- Connerton, Paul. 1989. « How Societies Remember».
- Hammond, Mark., Howarth, Jane. – Keat, Russell. 1991. «Understanding Phenomenology».

- Heidegger, Martin. 1972. «Building Dwelling Thinking». Στο Krell, David Farrell. «Basic Writings»
- Hirsch, Eric., Charles, Stewart. 2005. «Introduction: Ethnographies of Historicity», *History and Anthropology* 16 (3): 261–274.
- Kalantzis, Konstantinos. 2020. Modernity as Cure and Poison: Visual Culture and Ambiguous Stillness in Therasia, Greece”.
- Mali, Joseph. 2003. «Mythistory: The Making of Modern Historiography».
- Merleau-Ponty, Maurice. 1962. «Phenomenology of Perception».
- Stewart, Charles. 1993. «Ηγεμονισμός ή Ορθολογισμός: Η θέση του υπερφυσικού στη σύγχρονη Ελλάδα». Στο Παπαταξιαρχης, Ευθύμιος. 1993. «Ανθρωπολογία και Παρελθόν: Συμβολές στην κοινωνική ιστορία της νεότερης Ελλάδας».
- Taun, Yi-Fu. 1977. «Space and Place: Humanistic Perspective».
- Williams, Raymond. 1973. «The Country and the City, Chatto and Windus».
- Tilley, Christopher. 2012. «Χώρος, Τόπος, Τοπίο: Φαινομενολογικές Προσεγγίσεις». Στο Γιαλούρη, Ελεάνα. «Υλικός Πολιτισμός: Η Ανθρωπολογία στη Χώρα των Πραγμάτων».
- Till, Karen. 2005. «The New Berlin: Memory, politics, place».

ΤΕΛΟΣ